

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
GENERAL PROBLEMS of PEDAGOGY

UOT 37.01

TƏLİM PEDAQOJİ PROSES KİMİ

Fidan Bəxtiyar qızı Əbdürrəhmanova

Bakı Qızlar Universiteti magistrantı

ORCID: 0009-0005-2817-105X

E-mail: Fidan.bdrhmanova.01@gmail.com

***Açar sözlər:** Təlim, konstruktiv yanaşma, motivasiya, psixoloji mühit, tədris strategiyaları*

***Ключевые слова:** Обучение, конструктивный подход, мотивация, психологическая среда, стратегии обучения*

***Key words:** training, constructive approach, motivation, psychological environment, teaching strategies*

Təlim – insanların bilik, bacarıq, vərdiş və davranışlarını inkişaf etdirmək məqsədilə həyata keçirilən sistemli və məqsədyönlü fəaliyyətlər toplusudur. Təlim müxtəlif sahələrdə – təhsil, iş mühiti, hərbi, idman, psixologiya və s. tətbiq olunur. [1. s.37]

Ətraflı şəkildə aşağıdakı başlıqlar üzrə izah edək:

Təlimin əsas məqsədi

- Yeni bilik və bacarıqlar qazandırmaq
- Mövcud bilikləri təkmilləşdirmək
- İnsanı müəyyən bir fəaliyyətə hazırladmaq
- Davranış və düşüncə tərzini dəyişmək və ya inkişaf etdirmək

Təlimin növləri

- Formal təlim – məktəblər, universitetlər və sertifikat proqramlarında keçirilir.
- Qeyri-formal təlim – kurslar, seminarlar, onlayn dərslər kimi strukturlaşdırılmış, lakin rəsmi sənəd verməyən təlimdir.

- İş başında təlim (on-the-job training) – birbaşa iş prosesində öyrədilir.
- Peşə təlimi – konkret peşə və ya sənət üzrə bacarıqların öyrədilməsidir.
- Həyat boyu təlim – fərdin həyatının müxtəlif mərhələlərində davam edən öyrənmədir.

Təlimin mərhələləri aşağıdakılardır:

1. Tələbatın müəyyən edilməsi – təlim kimə və nə üçün lazımdır?
2. Planlaşdırma – məzmun, metodlar, təlimçilər və resurslar müəyyənləşdirilir.
3. İcrası – təlim həyata keçirilir.
4. Qiymətləndirmə – nəticələr ölçülür, geri dönüş alınır.

Təlim metodları bunlardır:

- Mühazirə və təqdimatlar
- Qrup müzakirələri və seminarlar
- Praktik məşğələlər
- Simulyasiya və rol oyunları

- Elektron təlim

1. Təlimin əhəmiyyəti fərdi inkişafı təmin etməsi, işçi heyətinin məhsuldarlığını artırmaq, komandadaxili əməkdaşlığı gücləndirib, müəssisənin rəqabət üstünlüyünü artırmaqdır.

Təlim – müəllimlə şagirdin qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində həyata keçirilən məqsədyönlü pedaqoji prosesdir. Bu prosesin əsas məqsədi şagirdlərdə bilik, bacarıq və vərdislərin formalaşdırılması, onların intellektual, mənəvi və psixoloji inkişafına şərait yaratmaqdır. Təlim təkcə informasiyanın ötürülməsi deyil, həm də təfəkkürün inkişafı, təhlil və sintez bacarığının formalaşması, sosiallaşma və şəxsiyyətin tərbiyəsinə yönəlmiş çoxsahəli fəaliyyətdir.

Təlimin əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- Məqsədyönlülük - Təlim hər zaman konkret məqsədlərə xidmət edir.
- Sistemlilik - Təlim mərhələli və planlı şəkildə həyata keçirilir.
- Fəallıq - Şagirdin təlim prosesində aktiv iştirakı əsasdır.
- İkitərəfli münasibət - Müəllim və şagirdin qarşılıqlı fəaliyyəti vacibdir.

Təlimin funksiyaları bunlardır:

Təlim pedaqoji prosesdə bir neçə mühüm funksiyanı yerinə yetirir:

- Maarifləndirici funksiya - Şagirdlərə elmi biliklər verilir.
- Tərbiyəedici funksiya - Təlim dəyərlər sisteminin formalaşmasına kömək edir.
- İnkişafetdirici funksiya - Təlim zamanı şagirdin yaradıcı düşüncəsi, təfəkkürü və şəxsiyyəti inkişaf edir.

- Motivasiyaedici funksiya - Şagirdlərdə öyrənməyə maraq və ehtiyac formalaşdırılır.

Təlimin prinsiplərilə tanış olaq:

Pedagoji təlim prosesində müəllimlər aşağıdakı əsas prinsiplərə əməl etməlidir:

- Elmlilik prinsipi - Verilən biliklər elmi əsaslara söykənməlidir.
- Şüurluluq və fəallıq prinsipi - Şagirdlər öyrəndiklərini dərk etməli və fəal iştirak etməlidirlər.
- Mövcudluq prinsipi - Təlim materialı şagirdin yaş və intellektual səviyyəsinə uyğun olmalıdır.
- Ardıcılıq və sistemlilik prinsipi - Təlim məzmunu sistemli və mərhələli olmalıdır.
- Möhkəmləndirmə prinsipi - Öyrənilmiş biliklər təkrar və tətbiq vasitəsilə möhkəmləndirilməlidir.

- Tərbiyəedici xarakter - Təlim həm də tərbiyə prosesini dəstəkləməlidir.

Təlimin növləri bunlardır:

- Ənənəvi təlim - Müəllim mərkəzlidir, biliklərin birbaşa ötürülməsi əsasdır.
- Konstruktiv təlim - Şagirdin bilikləri özü kəşf etməsi və anlaması əsas götürülür.
- Differensial təlim: Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq təşkil olunur.
- Fərdiləşdirilmiş təlim: Şəxsi maraq və potensiala əsaslanır.

Təlim metodları və texnologiyaları ilə tanış olaq

Müasir dövrdə təlimdə müxtəlif metod və texnologiyalardan istifadə olunur:

- Mühazirə, izah, müzakirə
- Problemli situasiyalarla öyrənmə
- Təcrübə və müşahidələrə əsaslanan öyrənmə
- Layihə üsulu ilə öyrənmə
- İKT-nin tətbiqi – interaktiv lövhələr, prezentasiyalar, onlayn testlər və s.

Təlimin mərhələləri bunlardır:

1. Hazırlıq mərhələsi – məqsədlərin müəyyənləşdirilməsi, materialın seçimi.
2. Təqdimat mərhələsi – yeni biliklərin verilməsi.
3. Möhkəmləndirmə mərhələsi – biliklərin tətbiqi və təkrarı.
4. Yoxlama mərhələsi – bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi.

Təlimin nəticələrinin qiymətləndirilməsi təlim prosesinin ayrılmaz hissəsidir və aşağıdakı formaları əhatə edir:

- Ənənəvi qiymətləndirmə: Yazılı, şifahi və testlər vasitəsilə.
- Formativ qiymətləndirmə: Təlim zamanı davamlı monitorinq.
- Summativ qiymətləndirmə: Mövzu və ya semestr sonu yekun nəticələr.
- Alternativ qiymətləndirmə: Portfoliolar, layihələr, təqdimatlar.

Müasir pedaqogika tələb edir ki, təlim şagird yönümlü olsun, yaradıcı düşüncə və tənqidi yanaşmanı inkişaf etdirdirsin. Bu səbəbdən müəllimlər öyrədici deyil, istiqamətverici və motivasiyaedici rolunu oynayır. Şagirdlər öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısına çevrilirlər.

Təlimin inkişafı bəşər tarixində müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir:

- Ənənəvi cəmiyyətlərdə təlim: Uşaqlar əsasən müşahidə və təqlid yolu ilə öyrənilirdilər. Biliklər şifahi olaraq ötürülürdü.

- Antik dövr: Yunan filosofları (Sokrat, Platon, Aristotel) təlimdə fəal düşünməyə və müzakirəyə əsaslanırdılar.

- Orta əsrlər: Dini məktəblər və medresələrdə mətnə əsaslanan təlim formalaşdı.

- Maarifçilik dövrü: Təhsilin əhəmiyyəti artdı, pedaqogika müstəqil elm kimi formalaşmağa başladı (Russo, Pestalozzi, Komenius).

- XX əsr və müasir dövr: Konstruktivizmin, tənqidi təfəkkürün və texnologiyaların rolu artdı.

Təlimdə müəllim və şagird münasibətləri qarşılıqlı hörmət və əməkdaşlıq üzərində qurulmalıdır. Müasir pedaqogika müəllimi “bilik verən” deyil, “təlimə rəhbərlik edən”, “istiqamət verən” şəxs kimi təqdim edir. Şagird isə passiv dinləyici deyil, öyrənməyə maraqlı, fəal iştirakçı olmalıdır. [3. s.24]

Əsas münasibət modelləri:

- Avtoritar münasibət: Müəllim əsas qərarvericidir.
- Demokratik münasibət: Müəllim və şagird birlikdə qərar verir.
- Liberal münasibət: Şagirdə tam sərbəstlik verilir.

Fəal təlim və şagirdyönlü yanaşma

Fəal təlim şagirdin təlim prosesində fəal iştirakını təmin edən yanaşmadır. Bu yanaşmada müəllim istiqamət verir, şagird isə tədqiqat aparır, müstəqil düşünür, yaradıcı yanaşır. [4 s. 10]

Fəal təlimin üstünlükləri:

- Marağın artması
- Yaradıcılığın inkişafı
- Tənqidi düşüncə
- Real problemlərin həlli

Məsələn, layihə əsaslı öyrənmə, debatlar, rol oyunları, problem əsaslı öyrənmə fəal təlim metodlarına aiddir.

Müasir təlim texnologiyaları pedaqoji prosesin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. İKT vasitəsilə dərslər daha interaktiv, vizual və maraqlı olur.

İKT-nin istifadəsinin formaları:

- Elektron dərslilər
- Online testlər və qiymətləndirmə
- Virtual laboratoriyalar
- Zəngin vizual və multimedia resursları
- Distant və hibrid təhsil formaları

İKT müəllimin imkanlarını genişləndirir, şagirdə isə öz tempində öyrənmək fərsəti verir.

Təlim yalnız pedaqoji proses deyil, həm də sosial və psixoloji bir fenomendir. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri, ailə mühiti, sosial statusu və emosional vəziyyəti təlim nəticələrinə birbaşa təsir edir.

- Psixoloji amillər: Motivasiya, diqqət, yaddaş, stress.
- Sosial amillər: Ailə dəstəyi, müəllim-şagird münasibəti, məktəb mühiti.
- Fərdi fərqlər: İntellekt səviyyəsi, öyrənmə tərz, maraq dairəsi.

Buna görə müəllim pedaqoji yanaşmaları fərdiləşdirməli və diferensiallaşdırmalıdır.

Təlimin keyfiyyətinə təsir edən amillər bunlardır [2 s.7]

Təlimin effektivliyini müəyyən edən əsas faktorlar:

- Müəllimin peşəkarlığı və motivasiyası
- Təlim proqramının məqsədyönlü və məzmunlu olması
- Tədris vəsaitlərinin keyfiyyəti
- Müasir metod və texnologiyaların tətbiqi
- Məktəbdə yaradılan pedaqoji mühit
- Valideynlərlə əməkdaşlıq

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər, cəmiyyətin inkişafı və əmək bazarının tələbləri təlimin pedaqoji proses kimi daha dərinəndən araşdırılmasını zəruri edir. Təlim yalnız biliklərin ötürülməsi deyil, eyni zamanda şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasına, tənqidi düşünmə, yaradıcılıq və əmək vərdislərinin inkişafına yönəlmiş kompleks prosesdir. Bu baxımdan təlimin məqsəd və məzmununun yenilənməsi, müəllim-şagird münasibətlərinin demokratik əsaslarla qurulması və fəal təlim metodlarının tətbiqi pedaqoji baxımdan xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Bundan əlavə, informasiya texnologiyalarının təhsilə inteqrasiyası, distant təhsil formalarının yayılması və inklüziv təhsilin təşviqi də təlimin pedaqoji proses kimi mahiyyətinə yeni yanaşmalar tələb edir. Bu səbəbdən, təlim prosesində fərdi yanaşma, motivasiyaedici mühitin yaradılması və təlim nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsi müasir pedaqoji nəzəriyyə və praktikanın əsas tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Problemin elmi yeniliyi. “Təlim pedaqoji proses kimi” məsələsinin elmi yeniliyi onun müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən nəzərdən keçirilməsi və klassik təlim modellərinin yerinə daha çevik, fərdiləşdirilmiş və interaktiv yanaşmaların irəli sürülməsi ilə bağlıdır. Elmi yenilik aşağıdakı əsas cəhətlərdə özünü göstərir:

1. Fəal və interaktiv təlim metodlarının sistemləşdirilməsi: Ənənəvi təlimdən fərqli olaraq

şagirdin aktiv iştirakını təmin edən, öyrənməni müstəqil araşdırma və əməkdaşlıq üzərində qurulan metodların pedaqoji prosesə inteqrasiya olunması.

2. Fərdi yanaşma və diferensiallaşdırılmış təlimin nəzəri əsaslarının işlənməsi: Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə və ehtiyaclarına uyğun təlim strategiyalarının elmi əsaslarla qurulması.

3. Təlimdə rəqəmsal texnologiyaların imkanlarının pedaqoji cəhətdən əsaslandırılması: Virtual resursların, platformaların və süni intellektin təlim prosesinə inteqrasiyasının elmi-metodoloji cəhətdən təhlili.

4. Təlimin sosial-emosional inkişaf əlaqəsinin öyrənilməsi: Pedaqoji prosesin yalnız bilik verməklə kifayətlənməyib, eyni zamanda şagirdin emosional, sosial və əxlaqi inkişafına təsir göstərən komponent kimi nəzərdən keçirilməsi.

Bu yanaşmalar təlim prosesinin mahiyyətində yeni elmi baxışların formalaşmasına və pedaqoji nəzəriyyənin zənginləşməsinə xidmət edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali məktəbin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov, H. Pedaqogikanın əsasları. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2019.
2. Məmmədova, S. Müasir təlim texnologiyaları. Gəncə: Elm və Təhsil, 2021.
3. Əliyev, M. Pedaqoji prosesdə müəllim-şagird münasibətləri. Azərbaycan Müəllim Jurnalı, 2020, (2), 45-52.
4. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
5. Bruner, J.S. Toward a Theory of Instruction. Harvard University Press. 1966.
6. Шаповаленко, И.В. Педагогика: учебник для студентов вузов. Москва: Академический проект. 2018.

Ф.Б. Абдуррахманова

Обучение как педагогический процесс

Резюме

Обучение – это целенаправленная, спланированная и систематическая деятельность, осуществляемая между преподавателем и студентом с целью передачи и приобретения знаний, навыков и умений, являющаяся ключевой частью педагогического процесса. Обучение — это не только передача информации, но и сложный педагогический процесс, направленный на развитие личности, формирование мировоззрения, развитие творческих способностей и критического мышления.

Современная педагогика требует подхода к обучению не только с содержательной, но и с организационной, психологической, методической стороны. Помимо руководящей роли учителя в процессе обучения, ключевую роль играют активность учащихся, мотивация и стратегии обучения.

Изучение обучения как педагогического процесса создает условия для решения

проблем в этой области на научной основе, совершенствования методов обучения и повышения образовательных результатов. Такой подход позволяет сделать обучение более функциональным, адаптивным и личностно-ориентированным.

F.B. Abdurrahmanova

**Education as a pedagogical process
Summary**

Training is a purposeful, planned and systematic activity carried out between a teacher and a student for the purpose of transferring and mastering knowledge, skills and habits, being the main part of the pedagogical process. Training is not only the transfer of information, but also a complex pedagogical process aimed at the development of a person, the formation of a worldview, the development of creative abilities and critical thinking.

Modern pedagogy requires an approach to training not only in terms of content, but also from its organizational, psychological and methodological aspects. Along with the guiding role of the teacher in the training process, the student's activity, motivation and learning strategies play a key role. The study of training as a pedagogical process creates conditions for solving problems in this area on a scientific basis, improving teaching methods and increasing educational outcomes. This approach allows training to be more functional, adaptive and person-oriented.

Redaksiyaya daxil olub: 13.04.2025